

ГЛИБИНА І МЕЛОДІЙНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА (виразне читання вірша М.Т. Рильського "Поле чорніє. Проходять хмари...")

У статті відображено процес підготовки до читання студентами-філологами ліричного твору М. Рильського. Виконавський аналіз здійснюється на основі літературознавчого, який веде до усвідомлення художньої єдності поетичного тексту через аналіз семантичного, ритмічного, синтаксичного рівнів його структури.

Умовою виразності читання, на перший погляд, простих, присвячених природі ліричних мініатюр М. Рильського є послідовний літературознавчий аналіз. У той же час весь процес підготовки поетичного твору до читання має залишатися розмовою студентів з автором "Другої книжки лірики", час написання якої символічно припадає на студентство, на юність і молодість. Між Києвом та Романівкою, між Романівкою та Києвом гойдається система координат першого життєвого досвіду, густо забарвленого кївською книжково-університетською освітою. Але рання поезія М. Рильського не сприймається тільки як данина літературній моді початку ХХ століття. Цикл поезій "Під осінніми зорями" виступає як лірична сповідь, в якій духовні пошуки молодої душі й омріяні нею гармонійні зв'язки з навколишнім світом у часи тривоги і неспокою знайшли адекватне відображення в лаконічній формі філософських мініатюр. Вірш "Поле чорніє. Проходять хмари..." [1: 114] видається таким твором, у якому, мовби у філософській монаді, з високою концентрацією якості розчинені вся наснага пошуку й майстерність автора циклу. Поетичний паралелізм в системі тонічного віршування, імпресія як засіб відображення натурфілософського бачення світу, плин почуттів переданий через інтонаційне напруження ритму, "інтимізуючі" звернення – це оригінальні, новаторські прийоми Максима Рильського, які знаходять відповідне задуму автора вираження в інтонуванні читців-студентів.

*Поле / чорніє . // Проходять / хмари, /
Гаптують / небо / химерною / грою. //
Пролісків / перших / блакитні / отари...//
Земле! // Як тепло / нам / із тобою! ///*

*Глибшає / далеч. // Річка / синіє. //
Річка / синіє, / зітхає, / сміється...//
Де / вас подіти, / зелені / надії? /
Вас / так багато / – серце порветься! /// [1: 114]*

Формат мініатюри потребує від поета чіткої організації ліричного матеріалу. Дивує майстерність молодого автора, яка проявляється на всіх рівнях художньої структури "пейзажно-психологічного" [2: 114] твору.

Визначальною для емоційного тону читця є тональність самого поетичного слова, в свій час охарактеризована дослідником поезики І.К. Білодідом як "інтимізуюча": "Мовна тональність творів М. Рильського і в інтимній, внутрішньочуттєвій сфері – чиста, реалістично-романтична, сказати б "прозаїчним" словом – здорова, художньо-естетично виправдана, але й одночасно глибоко людяна, заглиблено психологічна..." [3: 104] Тональність репрезентує близького і зрозумілого студентам ліричного героя – стриманого і відкритого, романтичного, довірливого, такого, що сам обирає читача-співрозмовника.

У поезії приваблює юнацька філософія далечі. Завдяки прийому психологічного паралелізму, притаманному поетичній практиці М. Рильського у період "гамсуновського пантеїзму", визначається своєрідна поетична топографія – простір "зелених надій"... Між реальною, навіть навмисно реалістично виписаною землею й омріяним небом - неприборкана далеч. У цьому поетичному просторі багато почуття – "пролісків перших". Погляд юнака наче поглинає неосяжний світ. Він рухається слідом за синьою річкою, за хмарами – "білими островами", що "гаптують небо химерною грою". Погляд рухливий, бо неосяжний простір, бо рухливий світ. Рухливість і піднесеність почуттів визначають ритмомелодіку інтонаційного візерунка.

Ключовим для студентів уявляється розгляд перших двох рядків, що виконують роль заспіву поетичної думки:

*Поле / чорніє. // Проходять / хмари, /
Гаптують / небо / химерною / грою. //*

І в першому, і в другому рядках кількість наголосів відповідає кількості лексем. За законами тонічного віршування, ритмічне значення наголосу в рядку неоднакове, й особливої сили набирає кінцевий наголос, підтримуваний ритмічною паузою й клаузулою. Але у першому рядку з'являється пауза – мала цезура, яка "обрубує" рядок посередині. Її завдання є багатограним. Водночас цезура размежує образотворче поле й

також симетрично інтонаційно напружує ритм. Усі слова, не обділені ритмоутворюючим наголосом, є акцентологічно рівноправними. Завдяки цьому надзвичайно важливим стає кожне слово й його підтекст.

Як зберігається повна симетрія двох першопочаткових для поета даностей: земля – простір неба? Завдяки підтексту. Земля і небо рівнозначні, хоч образ землі стислий, а образ неба, заряджений енергією руху, ритму, окреслюється через розширення у висоту й далечинь. (Так поступово, в межах натурфілософії, в поезії М. Рильського визначається "синя далечинь" як індивідуальна категорія світогляду).

Потрібно ще раз нагадати читцю про змістовне значення малої цезури. Якщо спробувати прочитати перший рядок без належної паузи, яка б створювала смисловий коридор між двома принциповими образами, отримаємо через інтонацію простого скандування (Поле / чорніє. / Проходять / хмари...) руйнівне для смислу твору напластування образу неба на образ землі. Тоніка у "чистому вигляді" – тільки канва для ритмомелодійного візерунка пейзажного й водночас психологічного твору Максима Рильського.

Поле чорніє. Спочатку тільки клаптик землі, де опинився ліричний герой, – порівняно з безмежним, нікому не підвладним небом.

Проходять хмари... Параметри простору забезпечує прозорий синтаксис, де рядок закінчує не крапка, а кома, що продовжує поетичну думку, поширенню якої присвячується повністю наступний, другий рядок. Сутність неба для ліричного героя проявляється через химерну гру хмар, яка асоціюється з юнацькими думками, невпинним рухом. Тому наприкінці першого рядка закономірна ритмічна пауза: голос підвищується, інтонаційний рух не припиняється. Тоніка унеможливує перенос, у той же час синтаксична конструкція зберігає рухливість і образу, й інтонації. Інтонаційна напруга, створена цезурою, виштовхується з першого віршового рядка – на другий, у бік розширення образу.

Тонічне віршування – не замкнена для варіацій система. Третій рядок: *Пролісків / перших / блакитні / отари...* // – метафоричний, ускладнений, двочастинний образ, побудований за принципами дифузії. При цьому збережена структурна симетрія, що посилює підтекст першого рядка: реально земні плями пролісків перших – і віддзеркалюючі їх небесні блакитні отари. Враження ліричного героя сприймаються тільки як передчуття (додатково про це свідчать три крапки, що відразу позначається на інтонації: сильний кінцевий ритмічний наголос ще посилюється – вже за рахунок сили голосу, темпу і, можливо, - мелодики). Створюється відповідний образу ліричного героя емоційний тон.

Метафоричний третій рядок перегукується з першим (імпресія через кольорові контрасти): проліски на тлі чистоти чорного, ще не засіяного поля. Спливає прихована метафора: незасіяне поле як передмова життя. Земля – не тільки той клаптик, острівцець у бурхливому життєвому морі, де опинився тимчасово ліричний герой. Чорне поле напередодні весни – це даність, константа.

Земле! // Як тепло / нам / із тобою! Ритмоутворюючий наголос підсилюється логічними наголосами. Тільки так виявляється можливим виразити водночас і емоційний сплеск, і смислове значення звернення, цілком органічного за умови, коли герой настільки зливається з природою, що починає жити в одному ритмі з нею. Психологічна пауза цілком збігається з ритмом, збагачуючи його інтонацією схвильованості. Прискоренням темпу в момент емоційного сплеску інтонація зобов'язана злиттю лексем під логічним наголосом в єдине фонетичне слово.

Партитура другої строфи спочатку ніби накладається і на першу, копіює її. Знову однакова кількість ритмічних наголосів, знов у першому віршовому рядку з'являється мала цезура. Суттєвою зміною для читця є знак – крапка наприкінці першого рядка (якщо за аналогією з першою строфою). Знак зненацька зупиняє рух поетичної думки. Тому є інтонаційна перешкода. Чим вища вона, тим радісніше задзвенить течія *синьої річки*. Усе наполегливіше втручаються в інтонацію логічні наголоси, ще більш напружуючи градаційне поле, акцентуючи смислові зв'язки ліричного твору: перша строфа визначає межі землі і неба, друга – межі душі. Погляд юнака, ліричного героя, рухається в напрямку від землі (що відбувається в переважній більшості перших ліричних спроб Максима Рильського) до синього неба, віддзеркалюється і, підхоплений простором (*глибиає далеч*), прямує в бік омріяної "синьої далечині".

Плин почуттів прискорюється через синонімічну динаміку дієслів: психологізованих, "градаційно розташованих" [3: 110], – заряджених надзвичайною енергією життєвого оптимізму в процесі пошуку юнаком гармонії із світом – *Річка / синіє. // Річка / синіє, / зітхає, / сміється...* Тому не здається несподіваним кульмінаційний інтонаційний спалах, що переповнює почуття:

*Де / вас подіти, / зелені / надії? /
Вас / так багато – / серце порветься!*

Поезія, насичена передчуттям "пролісків перших", укотре уможливує виміряну єдність природи і людини (за неодмінної умови самоочищення душі перед обличчям "високого неба, – синього і високого" [1: 119]).

Виконавський аналіз – процес підготовки тексту до виразного читання в шкільній практиці – розглядається студентами-філологами на лабораторному занятті як засіб інтерпретації твору й умова поглибленого розуміння його смислу. "Занурення в текст посередництвом літературознавчого аналізу є одним із дійових методів підготовки твору до читання, стає міцною основою для вироблення особистої концепції та трактування" [4: 17], – вважає С.С. Іванченко, укладач програми практикуму з виразного читання. Важливим видається момент "присвоєння" (термін К.С. Станіславського) твору, обраного студентами для виразного читання: "Виконавець вивчає текст настільки ретельно, що він здається йому своїм (читає "присвоює" текст), зрозумілим і дуже важливим для нього. Тільки після цього можна створювати твір, що звучить, шукати його "на голос".

Поверхове, приблизне розуміння тексту обов'язково себе виявить під час читання вголос неправильними акцентами, зруйнованою перспективою, строкатістю інтонацій. Ось чому свою роботу читець повинен починати з виконавського аналізу" [4: 12].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Максим Рильський. Зібрання творів у 20 томах. Том 1. – К.: Наукова думка, 1983. – 535 с.
2. Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Кн. 1: Перша половина ХХст. Підручник / За ред. В.Г. Дончика. – К.: Либідь, 1998. – 464с.
3. Білодід І.К. Поетична мова Максима Рильського. – К.: Наукова думка, 1965. – 174.
4. Іванченко С.С. Виразне читання. Практикум: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1993. – 135 с.

Матеріал надійшов до редакції 23. 03. 2005 р.

Герасимов Ю.А. Глубина и мелодичность поэтического слова (выразительное чтение стихотворения М.Т. Рильского "Поле чернеет. Плывут облака ...").

Статья отражает процесс подготовки студентами-филологами к выразительному чтению лирического стихотворения М. Рильского. Исполнительский анализ основывается на литературоведческом, ведущем к пониманию художественного единства поэтического текста посредством анализа различных уровней его структуры: семантического, ритмического, синтаксического.

Herasymov Yu. A. The Depth and Melodiousness of a Poetic Word (Expressive Reading of a Poem by Maksym Rylsky "Pole Chornie. Prokhodyat' Khmary ... (The Field Is Darkening. The Clouds Are Floating in the Sky ...) by Maksym Rylsky.

The article sets out the process of training students of language disciplines for expressive reading of a lyrical verse by M. Rylsky. Literary analysis, being the basic of the performative one, enables to perceive the artistic integrity of a poetic piece through analyzing semantic, rhythmic and syntactic strata of its structure.